

Прохорова В. Г.

МАЛА АНТАНТА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Стаття присвячена аналізу діяльності зовнішньополітичного союзу східноєвропейських країн – Малої Антанти у міжвоєнний період. Визначено основні передумови складання союзу та розглянуто особливості цього процесу в контексті становлення післявоєнного порядку в Європі. У статті проаналізовано пріоритетні напрямки діяльності союзу, визначено основні проблеми його розвитку. Окрему увагу автор приділив висвітленню передумов та причин розпаду Малої Антанти.

Ключові слова: Мала Антанта, східноєвропейський регіон, СРСР.

Постановка проблеми

Мала Антанта – зовнішньополітичний союз Чехословаччини, Югославії та Румунії, створений буржуазними урядами цих трьох країн після Першої світової, завершив собою складний процес складання Версальського миру в одному з найбільш неспокійних регіонів тодішньої Європи. Саму назву «Мала Антанта» було введено в широкий політичний обіг реакційними колами Угорщини під керівництвом М. Хорті, які прагнули підкреслити залежну, другорядну роль союзу в імперіалістичному світі. Розглядаючи Малу Антанту як союз з обмеженими політичними цілями, спрямований насамперед проти реваншистських прагнень Угорщини, опоненти помилилися в своїх оцінках слабкості і недовговічності союзу, який проіснував до 1938 р. Уже в 1968 р. західні автори писали про спроби «відтворення Малої Антанти поза радянським блоком» [9]. Особливої актуальності ідея відновлення регіонального співробітництва набула з розпадом СРСР і Організації Варшавського договору країн Центральної та Східної Європи. Серед пріоритетів такої співпраці слід визначити не тільки інтеграцію в ЄС і НАТО, а й забезпечення безпеки від можливої загрози з боку Російської Федерації.

Таким чином, дослідження причин виникнення та історичного досвіду Малої Антанти як одного з варіантів зовнішньополітичного союзу східноєвропейських країн, має не тільки наукове, а й практичне значення, так як допоможе робити припущення щодо можливостей розвитку і успішності регіонального співробітництва сучасних країн Центральної і Південно-Східної Європи в сфері економіки і безпеки, з опорою на провідні західноєвропейські країни в контексті ревізійністської політики Російської Федерації.

Метою статті є визначення місця Малої Антанти в європейській політиці в міжвоєнний період, спираючись на аналіз її відносин із західними імперіалістичними державами та Радянським Союзом.

Дослідницькі завдання сформульовані наступним чином: 1) простежити передумови створення Малої Антанти і процес її складання; 2) визначити основні проблеми союзу в міжвоєнний період; 3) виділити передумови і причини його розпаду.

Аналіз основних досліджень.

Становлення Малої Антанти та її діяльність протягом міжвоєнних років розглядаються в загальних працях В. П. Потьомкіна [3] і Ж. Б. Дюрозеля [2] з історії міжнародних відносин, а також в роботі сучасного французького дослідника Ж.-Ф. Намонта [6]. У 1966 р. вийшла праця В. К. Волкова, в якій висвітлені проблеми, пов'язані з діяльністю Малої Антанти в 30-ті роки [1]. Проблеми історії Малої Антанти в цей же період знайшли своє відображення в праці Н. І. Лебедева [5] та А. О. Язькової [7]. Коротка характеристика Малої Антанти і її діяльності міститься в роботі американського історика Дж. Крейна [10]. Аналізу діяльності Малої Антанти і її відносин з Великобританією присвячена робота співробітника Інституту балканських досліджень Сербії – Д. Бакіча [8].

Виклад основного матеріалу. На утворення Малої Антанти вплинули визначальні фактори епохи, перш за все необхідність для всіх трьох країн вирішення угорського і габсбурзького питань, а також протиріччя між капіталізмом і породженим Великою Жовтневою революцією в Росії новим соціальним ладом.

Різномірдія політичних чинників, під впливом яких складалася Мала Антанта, визначила тривалість і суперечливість процесу її утворення і подальшої еволюції.

Період становлення малоантантівського блоку і перші роки його існування були насичені складними і суперечливими процесами, крізь різноманіття яких складно було визначити дійсний абрис цього союзу. Збереження версальського статус-кво в Центральній і Південно-Східній Європі було в той період однією з головних цілей, що висувалися правлячими колами малих держав-переможців.

Однак значення Малої Антанти цим не обмежувалася. Велике значення керівники Малої Антанти надавали боротьбі проти революційного руху всередині своїх країн і його оплоту – Радянської держави, що підтримувало незмінний інтерес реакційних кіл Заходу до цього союзу, які по черзі прагнули використати його в якості «санітарного кордону» з Радянською державою.

У процесі створення Малої Антанти, її потенційні учасники – Чехословаччина, Югославія і Румунія зіткнулися з низкою проблем, які впливали на її діяльність протягом усього періоду існування союзу.

Конкретні проекти створення Малої Антанти були запропоновані чехословацькими політиками – Т. Г. Масариком і Е. Бенешем, а також румунським дипломатом Т. Іонеску ще в грудні 1918 р, але вже тоді простежувалися розбіжності їхніх поглядів стосовно як потенційних учасників союзу, так і проблем, які цей союз повинен був вирішити [4]. Відсутність згоди між потенційними учасниками Малої Антанти призвела до того, що плани створення цього зовнішньополітичного блоку малих європейських країн напередодні Паризької мирної конференції зазнали невдачі.

В кінці 1919 – початку 1920 р. найбільш гострим в Центральній і Східній Європі стало протиріччя між переможеною Угорщиною і прикордонними з нею країнами-переможницями.

Реваншистські плани Хорті, спрямовані проти сусідніх країн, викликали тривогу в правлячих колах Чехословаччини, Югославії та Румунії і підштовхнули представників їхніх країн до відновлення обговорення

проекту Малої Антанти. Схваливши в принципі проект оборонного союзу, Румунія і Югославія не пішли, проте, на його негайне здійснення: Румунію набагато більше турбував її конфлікт з Радянською Росією через Бессарабію, ніж Угорщина; для Югославії центральними залишалися її територіальні протиріччя з Італією.

Складання малоантантівського блоку також ускладнювалося відсутністю його підтримки з боку Західних держав, перш за все Франції, яка планувала створити широку Дунайську конфедерацію.

Слід відзначити, що початок цього зовнішньополітичного союзу був закладений у серпні 1920 р. чехословацько-югославським договором, укладеним всупереч порадам і наполяганням Франції. І тільки після того, як нездійсненність планів Франції стала очевидною, вона направила свої зусилля на зміцнення Малої Антанти, аж до підписання її учасниками військових конвенцій. Факт особливо тісної співпраці між країнами малоантантівського блоку і Францією відзначають Дж. Крейн [10, с. 143] і Драган Бакіч, посиляючись на думку англійського посла в Берліні лорда Едгара д'Абернона [8, с. 92–94].

Однак перетворити Малу Антанту в військово-політичний блок з односторонньою орієнтацією на Францію, відповідно до задумів чехословацьких лідерів, не вдалося. Серед політиків Румунії та Югославії дедалі популярнішою ставала ідея опори на англо-французький блок – Велику Антанту, підтримана згодом і чехословацькими політиками.

Одне з головних питань, від якого залежало майбутнє малоантантівського блоку, – пошук можливостей економічного співробітництва між її членами. Навіть після формального підписання договорів Малої Антанти економічні зв'язки між державами – учасницями були незначними. Наміри Е. Бенеша перетворити Малу Антанту на перших порах її діяльності на економічне угруповання в інтересах більш розвиненої в промисловому відношенні Чехословаччини в силу неоднакового рівня розвитку країн, що входили до союзу, і існування внутрішніх і зовнішньополітичних розбіжностей виявилися нереальними [7, с. 194]. Не увінчалися успіхом спроби економічної

інтеграції Малої Антанти і в роки економічної кризи.

Питання про взаємини з Радянською державою довгий час породжувало протиріччя всередині Малої Антанти. Хоча лідери всіх країн Малої Антанти в рівній мірі вороже ставилися до Радянської держави, кожна з країн блоку, виходячи з власних інтересів, проводила свою специфічну політику по відношенню до неї.

Встановлення в 1933 р. гітлерівської диктатури в Німеччині, постійна загроза з боку хортистської Угорщини, імперіалістичні устремління фашистської Італії створювали певну небезпеку для держав Малої Антанти.

Ця ситуація об'єктивно сприяла як налагодженню співпраці Малої Антанти з Радянським Союзом, так і консолідації самого блоку. У зв'язку з цим 16 лютого 1933 р членами Малої Антанти був підписаний Організаційний пакт, який хоч і зміцнив їх союз, але не міг усунути існуючі між ними протиріччя і відмінності їх зовнішньополітичних цілей.

Серйозною загрозою для Малої Антанти стала спроба змови Англії і Франції з Німеччиною і Італією в рамках «пакту чотирьох», так як його первісний варіант ізолював малоантантівській блок від Франції і не виключав можливості часткової ревізії Версальської системи мирних договорів. Спільними зусиллями країнам Малої Антанти вдалося домогтися вилучення питання про ревізію мирних договорів з остаточного тексту пакту. Однак, вимушена згода з Пактом чотирьох держав виявила неспроможність Малої Антанти грати роль «п'ятої великої держави» в Європі.

У 1935–1936 рр. з'явилися серйозні симптоми подальшого ослаблення Малої Антанти, найбільш вразливою ланкою якої була Чехословаччина.

Політичному розпаду Малої Антанти і ізоляції Чехословаччини сприяла в той час політика Югославії, яка уклала в березні 1937 р. Італо-югославський договір. З ініціативи Югославії Мала Антанта відхилила проект пакту про взаємодопомогу від всіх випадків агресії, запропонований Францією, що засвідчило неможливість Малої Антанти забезпечити захист навіть для її членів від агресивної політики фашистських держав.

На політику Малої Антанти величезний вплив справляла і політика потурання фашистським агресорам, що проводилася Англією і Францією. Саме їх приклад наслідували Югославія і Румунія в політиці зближення з Німеччиною. Після аншлюсу Австрії Мала Антанта ще зберігала деяке значення тільки як відома гарантія проти угорських вимог ревізії кордонів, але відсутність єдності між Чехословаччиною, Югославією і Румунією проявлялася і в цьому питанні [1, с. 195; 5, с. 103].

Зустріч М. Стоядіновича і Н. Комнена в Суботиці 25 вересня 1938 р засвідчила кінець існування Малої Антанти на міжнародній арені. Югославія і Румунія більше не вважали себе пов'язаними тристоронніми угодами з Чехословаччиною. Вони відмовилися також від останньої ланки, що зв'язувала країни Малої Антанти, – протидії угорським прагненням до перегляду кордонів, давши фактично згоду на перегляд чехословацько-угорського кордону.

29–30 вересня 1938 р. в Мюнхені відбулася конференція представників Великобританії, Франції, Німеччини та Італії, на якій було санкціоновано розчленування Чехословаччини. Мюнхенська угода стала «безславним кінцем» Малої Антанти.

Висновки. Становлення Малої Антанти як зовнішньополітичного союзу трьох держав – Румунії, Чехословаччини та Югославії проходило складних та дуже суперечливих історичних умовах, що справляло значний вплив на її діяльність протягом всього періоду існування і сприяло створенню правлячими колами країн союзу міфу про Малу Антанту – «бастіон» цивілізації на сторожі національних інтересів її країн-учасниць.

Серед проблем, які призвели до ізоляції, яка стала загрозою для її країн – учасниць напередодні другої світової війни, та подальшого розпаду Малої Антанти можна виділити наступні: залежний від західних держав політичний курс правлячих кіл Малої Антанти, беззастережна підтримка ними принципів версальського світу, їх боязнь революційних виступів всередині країн, їхня «подвійна гра» на міжнародній арені.

Таким чином, нездатність Малої Антанти захистити європейський порядок, встановлений в результаті Першої світової

війни, від ревізіоністських поглядів переможених країн, перш за все, Угорщини, підтверджує малоефективність цього блоку. Однак, його учасники продемонстрували здатність малих держав Центральної та Південно-Східної Європи практикувати автономну і реалістичну зовнішню політику.

Список використаних джерел :

1. Волков В. К. Германо-югославские отношения и развал Малой Антанты. 1933–1938. Москва : Наука, 1966. 272 с.
2. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: Основа, 1999. 908 с.
3. История дипломатии : в 3-х т. / ред. В. П. Потемкина. Т. 3 : Дипломатия в период подготовки Второй Мировой войны (1919–1939 гг.). Москва : Гос. издание политической литературы, 1945. 884 с.
4. Карпещенко Е. Д. Малая Антанта в европейской политике. URL: <http://libmonster.ru/m/articles/view> (дата звернення 23.03.2019).
5. Лебедев Н. И. Железная гвардия, Кароль II и Гитлер: из истории румынского фашизма, монархии и ее внешнеполитической «игры на двух столах». Москва : Междунар. отношения, 1968. 327 с.
6. Намонт Ж.-Ф. Малая Антанта, средство интеграции Центральной Европы? URL: <https://www.cairn.info/revue-bulletin-de-l-institut-pierre-renouvin1-2009-2-page-45.htm>. (дата звернення 23.03.2019).
7. Язькова А. А. Малая Антанта в европейской политике. Москва : Наука, 1974. 330 с.
8. Bakić D. Great Britain, the Little Entente and security in Danubian Europe, 1919–1936. URL: http://etheses.whiterose.ac.uk/1435/1/Bakic_D_History_PhD_2010.PDF. (дата звернення 23.03.2019).
9. Campbell J. C. Insecurity and Cooperation: Yugoslavia and the Balkans. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1973-07-01/insecurity-and-cooperation-yugoslavia-and-balkans>.
10. Crane J. O. The Little Entente. New York : the Macmillan co, 1931. 228 p.

Prokhorova V. G. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I. I. Mechnikov
The Little Entente in European politics

This article is an interpretive study of the defensive alliance set up in 1920 by Czechoslovakia, Yugoslavia and Romania - Little Entente in the interwar period. The main causes and outward circumstances that gave birth to this unique system of diplomatic collaboration are examined. The peculiarities of this process are considered in the context of world's post-war order formation in Europe. The article analyses the priority vectors of the alliance's activity, identifies the main problems of its development. The author paid special attention to highlighting the tendencies that had played a destabilizing role in the Little Entente and led to its breakup. In conclusion, the author analyses effectiveness of the Little Entente in preserving the peace in Central Europe.

Key words: *The Little Entente, the Eastern European region, USSR*

*Рекомендовано до друку
– к. політ. н., доцентом Максименко І. В.*

Стаття надійшла в редакцію 15.04.2019.